

Інтегрований курс
Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти
5-6 клас

Автори:

Кафтан Марина Володимирівна, Команда підтримки реформ при Міністерстві освіти та науки України, експертка з розробки змісту освіти (громадянські компетентності/ історія);

Козорог Олександра Геннадіївна, ГС «Українська Гельсінська спілка з прав людини», експертка з громадянської освіти та освіти у сфері прав людини, координаторка освітніх проєктів;

Костюк Ірина Альбертівна, ЛОППО, Кабінет впровадження НУШ і моніторингу, методист;

Мудрий Мар'ян Михайлович, Львівський національний університет імені Івана Франка, доцент кафедри новітньої історії України, кандидат історичних наук;

Селіваненко Володимир Володимирович, «Amnesty International» в Україні, керівник департаменту з питань освіти в області прав людини, кандидат юридичних наук.

Вступна записка

I

Модельна навчальна програма інтегрованого пропедевтичного курсу **«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти»** спрямована на реалізацію ідей концепції Нової української школи та визначає орієнтовну послідовність досягнення зафіксованих у Державному стандарті базової середньої освіти обов'язкових, загальних і конкретних освітніх результатів відповідно до визначених орієнтирів для оцінювання з історичної та громадянської освіти для адаптаційного циклу учнів 5-6 класів.

Модельна навчальна програма спрямована на досягнення **мети базової середньої освіти**, яка передбачає розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого

життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Пропонована модельна навчальна програма сприяє реалізації **мети громадянської та історичної освітньої галузі**: розвиток особистості учня завдяки оволодінню громадянською, історичною та іншими ключовими та предметними компетентностями, формування ідентичності громадянина України та активної громадянської позиції здобувача/ здобувачки освіти через набуття соціального досвіду, осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, світовими, українськими та локальними процесами на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини.

Мета і завдання курсу

Метою інтегрованого пропедевтичного курсу «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» є розвиток і підтримка пізнавального й емоційного інтересу молодших підлітків до світу, минувшини та сучасності, самих себе як представників громади, народу, українського суспільства. Оволодіння елементарними знаннями про ідентичність, суспільні взаємовідносини, про минуле та процес історичного пізнання має допомогти учням 5-6 класів засвоїти потрібні поняття, ознайомитися з фактами, поглибити вміння працювати з інформацією та сформувати з допомогою дорослих і однолітків власне ставлення до світу, який їх оточує.

Пропонована програма впроваджує внутрішньогалузеву інтеграцію громадянської та історичної освітньої галузі з поєднанням змісту та освітніх можливостей історії України, всесвітньої історії та громадянської освіти. *Завдання* курсу завдяки структуризації змісту навчального матеріалу підпорядковуються зазначеним у Державному стандарті базової середньої освіти *обов'язковим результатам навчання*:

1. Історико-хронологічне мислення, орієнтація в історичному часі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявлення змін і тяглості у житті суспільства.

2. Геопросторове мислення, орієнтація в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і довкілля.
3. Критичне мислення, робота з різними джерелами соціальної та історичної інформації та формулювання історично обґрунтованих питань.
4. Системне мислення, виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їхніх інтерпретацій.
5. Плекання власної гідності, діяльність з опорою на власні права і свободи, повага прав і гідності інших осіб, толерантність, протидія виявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості.
6. Дотримання демократичних принципів, конструктивна взаємодія з друзями, шкільною спільнотою, місцевою громадою і суспільством загалом, долучення до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем.

Зазначені *обов'язкові результати навчання* є спільними для усього циклу базової середньої освіти, отже освітній процес згідно з програмою передбачає поступове, з наростанням обсягу і складності навчального матеріалу, наближення учнів до здобуття *загальних і конкретних навчальних результатів*, передбачених Стандартом базової освіти та прописаних у ньому *орієнтирів для оцінювання*.

Відповідно до Стандарту базової освіти, 5-6 клас є адаптаційним періодом — перехідним етапом від початкової до базової освіти. Така структура диктує інтегрований підхід до формування програми. Дана програма пропонує дворічний пропедевтичний курс, який має стати основою для формування елементарних знань про сучасне, минуле та майбутнє як невід'ємних складових суспільного життя, що оточує молодших підлітків. Інтегрований курс сприяє формуванню в учнів комплексного бачення єдності локального, національного та глобального вимірів суспільного життя. Отримані під час його опанування знання та вміння мають стати фундаментом для подальшого ґрунтовного вивчення історії та громадянознавства у наступному циклі базової освіти та у старшій школі.

Програма ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як гідність і повага до особистості, ідентичність, цілісний світогляд, гармонійний розвиток і радість пізнання, доброчесність, співпраця, самостійність, плекання любові до рідного краю, української культури, активна громадянська позиція. У світоглядному плані зміст програми зорієнтований на розгортання перед учнями широких перспектив і можливостей пізнання себе і навколишнього (близького і далекого) світу. Методологічним підґрунтям, покладеним в основу змісту МНП, є розуміння єдності та взаємозалежності минулого, теперішнього і майбутнього на локальному, національному та світовому рівні. Методологічними засадами структури МНП та відбору змістових ліній, так само, як і в ДСБСО для ГЮ, є принцип історичної антропології та багатоаспектність викладу полікультурної історії України з її соціально-економічними та політичними складниками на відповідному віковому рівні.

Програма спрямована на формування **наскрізних** в усіх ключових компетентностях **умінь**: читання з розумінням, висловлення власної думки усно та письмово, критичне та системне мислення, творче продукування нових ідей, логічне обґрунтування позиції, ініціативність, розв'язання проблем, ухвалення рішень, розуміння ризиків, співпраця з іншими.

Компетентнісний потенціал інтегрованого пропедевтичного курсу «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» відповідає *компетентнісному потенціалу освітньої галузі громадянської та історичної освіти*, який передбачає формування відповідних вмінь і ставлень з оволодіння державною мовою, розвиток математичної, екологічної, підприємницької, соціальної та культурної компетентності, здатність розуміти взаємозв'язок суспільства та природи і роль технічного прогресу, інтерес до інноваційності та бажання вчитися впродовж життя. Це включає здатність перетворювати джерельну інформацію з однієї форми на іншу (текст, графіка, таблиця, схема тощо) та використовувати її у поясненнях; використовувати смислові зв'язки між фрагментами даних та джерелами різних видів; пояснювати та оцінювати взаємодію природного середовища та життя людини в різні історичні періоди; виявляти зміст, значення, вплив технологій, технічних винаходів і наукових досягнень на перебіг історичних подій, явищ і процесів. Програма курсу побудована так, що за умови правильної організації освітнього процесу учні зможуть визначати ризики та наслідки впливу людини на природне середовище, використовувати цифрові технології для пошуку

потрібної історичної та соціальної інформації, її добору, перевірки, впорядкування та поширення; використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого, осмислювати твори мистецтва в історичному контексті; зіставляти культури, їхні цінності, традиції, спосіб життя; ідентифікувати себе як члена різних спільнот, громадянина/ громадянку України; формулювати та відстоювати у дискусії власні погляди та переконання, конструктивно спілкуватися на різноманітні суспільно актуальні та історичні теми; знаходити історичні приклади розв'язання суперечностей і конфліктів; працювати в групі, досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю з людьми з відмінними ідеями та цінностями, використовуючи власний та чужий, зокрема взятий з історії, досвід; виявляти вплив належності до різних спільнот і зовнішніх чинників формування його/ її поглядів і переконань; визначати та пояснювати, що для учня означає належність до соціокультурної спільноти; планувати, організовувати, реалізовувати індивідуальні чи командні проєкти, оцінювати їхню ефективність, представляти результати.

II

Принципи побудови програми

Навчальна модельна програма інтегрованого пропедевтичного курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» побудована на принципах єдності навчання і виховання, науковості і доступності, збалансованості і послідовності, суб'єктності та гуманізму.

Зміст курсу є не лише предметом, а й засобом навчання, оскільки передбачає пояснення різних суспільних та історичних явищ на різних прикладах, процес пошуку відповідей на питання про себе та світ довкола.

Відбір сюжетів, що ілюструють ті чи інші теми, пропонується *на засадах багатоаспектності* викладу й показу минулого та сучасного життя українців і може бути варіативним згідно з принципом академічної свободи педагога. Програма дає вчителеві можливість утілювати на її основі власні педагогічні задуми як щодо змістового наповнення, так і щодо видів навчальної діяльності та розподілу навчального часу. Змістове наповнення курсу вчитель створює відповідно до наявного краєзнавчого матеріалу, зацікавлень школярів, можливості доступу до цифрових ресурсів, а також педагогічного задуму. Водночас пропонується модельною програмою відбір навчального матеріалу

створює для учнів 5 і 6 класу можливість розвинути отримані у початковій школі вміння та навички, набути знання та вміння вищого порівняно з початковою школою порядку та сформувати відповідні компетентності.

Пріоритетами у запропонованій модельній програмі є інтеграція знань про минуле й сучасне українського суспільства та формування суспільно свідомого учнівства з виразним рівнем ціннісної орієнтації у своїх діях на основі прикладів з історії України та досягнень історичної науки та суспільствознавства.

Громадянознавчий компонент галузі реалізується у програмі через пізнання та утвердження цінностей поваги до гідності людини, її прав і свобод, залучення учнівства до усвідомленої суспільно значущої діяльності та оволодіння на відповідному віку рівні ключовими поняттями, які визначають зміст громадянської освіти. Реалізація відповідного компоненту відбувається з використанням історичних прикладів становлення державних та громадянських ідей та інституцій. Усі види навчальної діяльності, що стосуються вивчення практик суспільної діяльності, передбачають їхнє опанування на прикладі України у широкому історичному контексті.

Концепція курсу побудована на розгортанні погляду дитини від свого «Я» у малих спільнотах, таких як школа, місцева громада тощо, до розуміння особливостей великих спільнот, якими є Україна та світ, з їх особливостями у часі та просторі.

Історичний компонент галузі реалізований у програмі як формування уявлень і початкових знань про особливості історичного пізнання як окремої діяльності людини, про інструменти та способи, за допомогою яких створюється та зберігається суспільно-історична інформація. Звернення до історії у кожній із запропонованих тем має сприяти розумінню учнями минулого як феномену, який присутній у сучасному та впливає на нього. Завданням історичного компоненту інтегрованого курсу є оволодіння учнями на елементарному рівні такими поняттями і категоріями історії, як історичний факт, історичне джерело, людина як дієвий суб'єкт, історичний час і простір, взаємовплив теперішнього і минулого.

Структура модельної програми

Програма, окрім вступної частини та прикінцевих положень, містить таблицю з трьох колонок. Перша колонка пропонує перелік очікуваних результатів навчання, сформульованих на основі запропонованих Державним стандартом базової середньої освіти *орієнтирів* для оцінювання досягнення учнями 5 і 6 класу *конкретних, загальних та обов'язкових* освітніх результатів. На відміну від ДСБСО, цей перелік не використовує індекси, однак сформований за порядком подачі цих *орієнтирів* у Стандарті. Друга колонка програми описує пропонований зміст, на основі опрацювання якого можна досягнути зазначених результатів навчання. У третій колонці наведено види навчальної діяльності, які подаються як орієнтовні для планування та організації освітнього процесу в класі та поза межами класного приміщення.

Програма для 5 класу розподіляється на дві частини/ розділи, внутрішньо пов'язані між собою: **«Спільноти, в яких я живу»** та **«Моя країна – Україна»**, зміст яких розгортається від розуміння себе як особистості та представника/ представниці громади до усвідомлення простору України як багатокультурної спільноти у часі та просторі.

Матеріал для 6 класу представлений двома розділами: **«Що таке історія та як її вивчають»** і **«Як історія пов'язана з теперішнім і майбутнім»**, які більше зорієнтовані на пропедевтику історії як галузі знань у її предметному та хронологічно-просторовому вимірі та ознайомлення з культурною спадщиною, навколишнім історико-культурним середовищем у локальному та національному вимірі. Історія України є домінуючою в усіх сюжетах інтегрованого курсу, оволодіння яким дозволить учням адаптивного циклу базової середньої освіти отримати фундамент для подальшого навчання.

Для кожного класу передбачені *уроки вступу*, які мають актуалізувати отримані раніше знання, а також *уроки узагальнення* з прописаними рекомендаціями щодо акцентів змісту та видів діяльності.

Перевагою даної програми є *варіативність використання навчального часу*. Відведена в Типовій освітній програмі кількість годин є суттєво більшою за кількість змістових тем, пропонованих програмою. Розподіл навчальних годин здійснюється вчителем самостійно, виходячи з можливостей навчального плану школи з урахуванням особливостей учнів класу та власної педагогічної моделі навчання, для поглиблення вивчення тих чи інших тем, урізноманітнення форм освітнього процесу, узагальнення та тематичного оцінювання відповідно до навчального матеріалу та процесу досягнення тих

чи інших освітніх результатів і *орієнтирів для оцінювання* згідно з Державним стандартом базової середньої освіти. У програмі закладена можливість виділяти час для глибокого опанування теми чи реалізації власних навчальних ініціатив — проєктної діяльності, організації мандрівок та екскурсій, позакласних заходів тощо.

Розділи програми інтегрованого пропедевтичного курсу об'єднані зазначеними у ДСБСО змістовими лініями «Людина і суспільство», «Людина і світ матеріальних речей», «Людина і природа», «Людина і світ уявлень та ідей», «Людина і влада». Розподіл змісту за вказаними змістовими лініями наведений у таблиці. Він не є суворо пропорційним і залежить від теми та вікових можливостей учнів. Наведені змістові лінії освітньої галузі ГЮ вповні реалізуються усім періодом базової середньої освіти.

Розподіл тем за змістовими лініями ГЮ Державного стандарту базової освіти для адаптаційного циклу 5-6 класу

Назва змістової лінії	Теми програми інтегрованого курсу, в яких потенційно розкривається змістова лінія
Людина і природа	Якими людські спільноти були в минулому та є тепер. Історико-етнографічні регіони України. Заняття, звичаї і традиції українців у минулому і тепер. Роль простору в розумінні минулого і сучасного світу. Вплив простору на організацію суспільства. Історія як єдність тяглості й змінності. Багатоманітність і єдність сучасного світу
Людина і суспільство	«Я» та «інші». Що таке спільнота і приналежність до неї. Що об'єднує людей у спільноти та якими вони бувають. Якими людські спільноти були в минулому та є тепер. Життя в громаді. Приватний і публічний простори людини. Поява назви «Україна». Історична топоніміка України. Як людина включена в історію.
Людина і влада	Україна на мапі в минулому і тепер. Україна багатокультурна. Що сьогодні означає бути

	громадянином України. Україна в історично-просторовій ретроспективі.
Людина і світ матеріальних речей	Що таке сучасний світ і чим він відрізняється від світу минулого. Як історики дізнаються про минуле. Де зберігаються свідчення минулого. Історія, яка нас оточує. Багатоманітність і єдність сучасного світу.
Людина і світ уявлень та ідей	«Я» та «інші». Що таке спільнота і приналежність до неї. Поява назви «Україна». Історична топоніміка України. Україна на мапі в минулому і тепер. Що таке сучасний світ і чим він відрізняється від світу минулого. Що таке минуле та хто і як його вивчає. Історичний час як основа розуміння минулого. Роль простору в розумінні минулого і сучасного світу. Як історики дізнаються про минуле. Історія, яка нас оточує. Як людина включена в історію. Історія як єдність тяглості й змінності. Україна в історично-просторовій ретроспективі. Багатоманітність і єдність сучасного світу.

Особливості організації освітнього процесу

Програма орієнтує вчителя і учнів на діяльнісну, практично-орієнтовану модель навчання, яка дозволяє реалізувати особистісно-орієнтований та компетентнісний підхід. Запорукою досягнення учнями загальних і конкретних навчальних результатів є використання вчителем усіх можливостей змісту та відповідних навчальних матеріалів: усних і друкованих текстів, візуальних джерел, графічного та мультимедійного компоненту тощо. Умовою успішного оволодіння програмою є сформована у початковій школі читацька та мовленнєва компетентність учнів, подальший розвиток яких уможлиблюється запропонованими різноманітними видами навчальної діяльності. Для глибшого засвоєння матеріалу та відпрацювання вмінь деякі теми повторюються в іншому аспекті та з іншими навчальними задачами.

Невід'ємною складовою програми є проведення практичних занять, симуляцій, рольових ігор тощо. Надзвичайно важливою для досягнення усіх результатів громадянського компоненту програми є організація освітнього процесу/ уроків поза межами класного приміщення: відвідування музеїв, архівів, бібліотеки, місць пам'яті, участь у діяльності органів учнівського самоврядування, а також вся організація шкільного середовища на засадах демократії та поваги до гідності і прав людини усіх учасників освітнього процесу.

Підбір навчального матеріалу може не обмежуватися сторінками підручника, вчитель має повну академічну свободу використовувати будь-які доречні й доцільні освітні ресурси, які дозволяють учням досягнути зазначених навчальних результатів.

Програма пропонується як самодостатній освітній продукт для досягнення запланованих Державним стандартом результатів галузі громадянської та історичної освіти. Водночас частина очікуваних освітніх результатів задля опанування громадянської компетентності, яка є ключовою для усієї загальної середньої освіти, може бути досягнута завдяки відповідній організації освітнього середовища, культурі школи як організації зі взаємною повагою до усіх учасників освітнього процесу і взаємною відповідальністю, створенню атмосфери недискримінації та гармонійних стосунків, комунікаційної культури оточуючих дитину дорослих, організацією позаурочної діяльності тощо. Серед очікуваних освітніх результатів є також загальнонавчальні, які досягаються наскрізно в межах громадянської та історичної галузі, а також загалом усім освітнім процесом у школі. Зокрема, ідеться про наступні очікувані результати: добирає інформацію за заданими критеріями; використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; виокремлює основне і другорядне в тексті; пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; формулює питання різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел; розрізняє факт і судження в запропонованому тексті/ медіатексті; послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; поводить з повагою до гідності інших осіб; обґрунтовує користь обміну досвідом та взаємонавчання; пояснює значення освіти в житті людини; адаптує свою поведінку до нових ситуацій, зважаючи на набутий досвід; гнучко та конструктивно взаємодіє з новими людьми,

адаптується до нових місць та ситуацій; визначає негативні емоції та застосовує способи їх опановування та реакції на них; визнає відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав; взаємодіє з людьми з відмінними ідеями та цінностями; визначає, що влаштовує/ не влаштовує в знайомому оточенні; пропонує, як можна змінити те, що його не влаштовує; бере до уваги і зважає у власній поведінці на інтереси класної та інших спільнот, до яких належить; визначає способи власної співучасті в житті класу/ закладу освіти/ родини/ місцевої спільноти; критично осмислює ризики, пов'язані із шкодою для навколишнього середовища; спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах; емоційно долучається до заходів, які спрямовані на утвердження цінності незалежності і територіальної цілісності України; бере до уваги зміни, оцінює їх ризики та переваги для власного життя та життя спільноти.